

Lábady Tamás
Az emberi személy az új Polgári Törvénykönyvben

A személy emberi minőségét méltósága fejezi ki. Jogi megközelítésben az emberi méltóság azt jelenti, hogy az embernek van egy olyan, mindenki más rendelkezése alól kivont magja, amelynél fogva az ember a jog számára mindig alany marad és nem válhat soha se az állam, se a jog által dologgá, eszközzé vagy tárggyá. Az ember méltósága, az emberi lényeg a jog számára valójában transzcendens, azaz hozzáférhetetlen és érinthetetlen. Ahogy ezt az Alkotmánybíróság halálbüntetésről szóló, majd első nagy abortusz-határozatához fűzött különvéleményemben megfogalmaztam: az emberi méltóság a jog „előtt” létező, apriori érték, amely az emberi személy immanens lényegi sajátja. Az archaikus teremtéstörténet szerint Isten a teremtés utolsó aktusaként azt mondta: „Teremtsünk embert képmásunkra, magunkhoz hasonlóvá.” És akkor az Isten a föld porából megalkotta az embert és orrába lehelte az élet lehelletét, azaz lelket lehelt belé, megosztva vele isteni személyének méltóságát. Így lett az ember élőlényé, akibe az élet lehelletével az Isten nemcsak az életet, de a lelket, a méltóságot is belelehelte. Szent II. János Pál pápa szavai szerint: „Ez a lehellet nem más, mint az emberi értelem Istentől a teremtéssel együtt belénk oltott világosság, amely által az ember képes felismerni mind a saját létének mélyértelmű és objektív méltóságát, mind pedig az ebből eredő erkölcsi követelményeket, természeti törvényeket.” A méltóságnak ez az attribútuma különbözteti meg az emberi személyt a jogi személyektől, amelyek a jog kreátumai, teljesen szabályozás alá vonhatók, azaz nincs érinthetetlen lényegük. A méltóság viszont az ember istenképűsége, az emberi élettel eleve együtt járó minőség, amely oszthatatlan és redukálhatatlan, s ezért minden emberre nézve egyenlő. Az emberi méltóság, mint a személyiség integritása az emberi élettel együtt az emberi lényegét jelenti. A méltóság embervoltunknak és értékünknek fölemelő és feltétlen tiszteletet parancsoló volta, emberi lényegünk rangja. Ugyanúgy apriori érték, mint az élet, s a létezés ember-dimenzióját fejezi ki. Emberlét és emberi méltóság egymástól elválaszthatatlanok, mindkettő az ember elidegeníthetetlen, immanens, lényegi sajátja. Az ember személyi méltósága azt biztosítja, hogy ne lehessen az emberi értékek között jogilag különbséget tenni. Az emberi személy méltósága mindenkinek érinthetetlen, aki ember, függetlenül fizikai és szellemi fejlettségétől, illetve állapotától, és attól is, hogy emberi lehetőségeiből mennyit valósított meg, és miért annyit. Az emberi méltóság egyetlen embertől se vehető el.

Bár az alkotmányok és a különböző emberi jogi nemzetközi dokumentumok az emberi méltósághoz való alapjogról szólnak, az eddig elmondottakból látni kell, hogy értelmetlen az élethez és az emberi méltósághoz való jogról beszélni, mert ezek tulajdonképpen létezésünk szubsztanciái, amelyek teremtésünkből származnak, és amelyek nem jogok, hanem az emberi jogok forrásai. Mivel az emberi méltóság az állam és a jog által érinthetetlen, a jognak egyedüli lehetősége, hogy védje, óvja, a feltétlen tiszteletbentartás parancsával bástyázza körül az emberi méltóságot. Ha pedig az állam alapvető kötelessége, hogy a teremtett ember életét és méltóságát óvja, akkor ez a kötelezettsége az ember-létezés első pillanatától kezdve fennáll. Mi ez az első pillanat? A halálbüntetést eltörlő és implicite az eutanáziát is megengedhetetlennek tartó határozat után alig több, mint egy évvel, 1991. decemberében az Alkotmánybíróság az un. abortusz határozatában nem tudta felvállalni, hogy az emberi élet és méltóság a fogamzás pillanatától kezdve abszolút védelmet kell, hogy élvezzen. Itt is különvéleményben fejtettem ki, hogyha egyszer az ember a biológia tudománya szerint a női és férfi ivarsejtek egyesülésétől kezdve genetikailag befejeződött egyén, emberi individuum, akkor ettől kezdve nemcsak élete, hanem az élet lehelletével méltósága is van. A magzat semmilyen értelemben nem dolog és nem tárgy, hanem minden kétséget kizáróan a human specieshez tartozik, azaz az emberfejlődés a fogamzástól kezdve kontinuos, nem tagozódik szubhumán és humán fázisokra. Az a tétel, hogy a magzat a női szervezet integráns része, sem

genetikailag, sem élettanilag, sem morfológiailag nem igazolható. A magzat önálló, az anyától különböző egyedi emberi személy, önálló szív-működéssel, keringési- és idegrendszerrel, individuális jegyekkel. A magzat tehát ember, akinek egyedi-emberi élete és méltósága a fogantatás és a halál közötti egységes folyamat.

Az egyenlő méltóságú emberi személy jogi – így polgári jogi – emberfogalma az egyenlő jogképesség imperatív parancsában koncipiálódik. Az egyenlő jogképesség azt biztosítja, hogy ne lehessen az emberi életet különbözően kezelni. Nincs az életre méltóbb és méltatlanabb! Az egyenlő méltóság miatt egyaránt érinthetetlen a nyitott gerinccel született csecsemő, a kosárember, vagy bármely nyomorék élete, ugyanúgy, mint az erkölcsi szörnyeteg bűnöző élete is. Az ember életének és méltóságának egysége következtében nemcsak a halálban egyenlő minden ember, hanem az élet egyenlőségét a méltóság garantálja.

Az egyenlő méltóság egyenlő jogképességként instrumentálva az emberi személy számára további jogok szerzésének az alapja. Tudott, hogy az elmúlt években – meglehetősen viszontagságos utat bejárva Magyarország új Polgári Törvénykönyvet, Magánjogi Kódexet alkotott. A monumentális, több, mint 1500 §-ból álló Kódex külön Könyvben szabályozza az ember jogalanyiságát. Az új Polgári Törvénykönyv az emberi személy általános, feltétlen és egyenlő jogképességének korábbi imperatív rendelkezésén nem változtat, és nem alkot új szabályt a méhmagzat jogképességéről sem. A méhmagzat jogalanyiságát – a fogantatás időpontjától kezdődően – az élveszületés feltételéhez köti, vagyis csak az élveszületés kondíciójával ismeri el – visszamenőleges hatállyal – a magzatot emberi személynek. A jogalkotó tehát ezideig nem tett nagy horderejű lépést a magzat személy-voltának az elismerése felé.

Mindazonáltal a bírói gyakorlatban – és a jogalkotásban is – történt bizonyos elmozdulás a magzat személyként való elismerése irányában. Az Alaptörvény, amelynek Nemzeti Hitvallásként aposztrofált preambuluma – én közjogi imádságnak nevezem – leszögezi, hogy az emberi lét alapja az emberi méltóság, vagyis hogy létezésünk, minden ember létezése az Istentől származó ajándék, aki a saját képmására méltósággal teremtett bennünket. Az Alaptörvény II. cikkében kimondja ennek a méltóságnak a sérthetlenségét és azt, hogy a magzat életét fogantatásától kezdve védelem illeti meg. Ezt a rendelkezést tetézi a Családok Védelméről szóló sarkalatos törvény, amely a magzat védelme mellett az iránta való tisztelet parancsát írja elő. A törvény egyébként magasztos hangvétele és célkitűzései tekintetében egyedülálló egész Európában.

Hadd idézzem csak villanásszerűen néhány rendelkezését. A törvény kimondja, hogy a család az emberi történelemben már a jog és az állam kialakulását megelőzően létrejött önálló közösség, amely erkölcsi alapokon nyugszik. A családok életében kitüntetett jelentőséggel bírnak a nemzedékeken átívelő – közöttük a nagyszülők és az unokák közötti – kapcsolatok. Az állam – önmagukban vett méltóságuk és értékük miatt – védi a család és a házasság intézményét. Magyarország mindenkor költségvetésének tervezésekor előresorolt tényező a családok támogatása. A törvény leszögezi, hogy az állam elősegíti és támogatja a családbarát szemlélet kialakulását és fenntartását a társadalmi és gazdasági élet valamennyi területén.

Ami pedig a bírói gyakorlatot illeti, hadd idézzem annak egy-két pozitív megnyilatkozását. Abban a sajnálatosan egyre gyakoribb tényálláskörben, amelyben a magzat genetikai, teratológiai ártalommal fogantat és fogyatékosan születik meg, a Kúria (leánykori nevén Legfelsőbb Bíróság) gyakorlata következetesen elismerte a fogyatékos gyermek saját jogú kártérítési igényét az orvossal vagy az egészségügyi intézménnyel szemben, aki, vagy amely nem tárta fel a graviditás első trimeszterében az ő fogyatékoságát, holott az orvosszakmai

standardok alapján azt fel kellett volna ismernie, és e mulasztás miatt a fogyatékos személy születésétől kezdve nem élhet teljes életet, hanem életét károsodottan kell leélnie. Ítéletablai kollégiumi véleménnyel, nemzetközi jogösszehasonlítással készült – utóbb publikált – tanulmánnyal igazoltam, hogy a Legfelsőbb Bíróságnak ez az álláspontja etikailag, morálisan, társadalmilag és jogilag is elfogadhatatlan és tarthatatlan. A természetnél fogva fogyatékos gyermek – az ítéletek szerint – lényegében azért jogosult kártérítésre, mert megszületett, vagyis ez a gyakorlat a prenatális eutanáziát intézményesíti és legitimálja, implicite kimondva azt is, hogy a nemlét jobb, értékesebb a fogyatékos léténél. Ez azonban nyilvánvalóan abszurd. A támadások összütze folytán a Kúria végülis felismerte, hogy a személy méltósága kizárja, hogy az emberi életet – így akár a fogyatékos magzati életet is – a jog kárnak minősítse, sőt azt is, hogy az emberi élet a jog számára a legnagyobb érték, amelyet a jognak minden tekintetben védenie kell. Ezért az ellentétes álláspontokat minden bíróságra kötelező jogegységi határozattal döntötte el, amelyben leszögezte, hogy a genetikai, teratológiai ártalom következtében fogyatékossgal fogant magzat és született gyermek személyében nem igényelhet kártérítést a polgári jog szabályai szerint, mert a magzati-emberi élet nem lehet kár. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a Családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. tv. 3. § (1) bekezdése szerint a magzat életét fogantatásától kezdve nemcsak védelem, de tisztelet is megilleti, amely általában csak személyekhez tapad, akkor azt látjuk, hogy a jog – hacsak apró lépésekben is – de azért mégiscsak a magzat emberi személy voltának elismerése felé halad, amely – ha ez egyszer bekövetkezik – nagyobb horderejű változás lesz a jogfejlődésben, mint a rabszolgaság felszabadítása volt.

A bírói gyakorlat további érdeme, hogy szorosan összekapcsolja az emberi méltóság védelmét az élet és a méltóság tiszteletére irányuló szülői nevelési kötelezettséggel, és e kötelezettség elmulasztása esetén a szülő együttes kárfelelősségét állapítja meg az emberi méltóságot és életet durván sértő gyermeke magatartása miatt. A felsőbbbírói ítélet elvi élel mondja ki, hogy a szülő legalapvetőbb nevelési kötelezettsége – szinte már magzati állapotban – az emberi élet és méltóság tiszteletére és megbecsülésére irányuló nevelés, és ennek elmulasztása nem maradhat magánjogi felelősség nélkül.

Igazi előrelépés ugyanakkor az emberi személy jogi státuszát illetően az új Polgári Törvénykönyvben a személyiségi jogok generálklauzulája, amelyet két normatív elemből fogalmaz meg a Kódex. E normatív elemek közül a törvény az emberi személyiség magánjogi védelmének középpontjába az emberi méltósághoz való jogot állítja, ezt tekinti minden nevesített és nem nevesített személyiségi jog „anyajogának”, azaz nemcsak a személyiségi jogok forrásának, hanem olyan szubszidiárius személyiségi jognak, amelyet a bíróságok minden esetben felhívhatnak az emberi személy, személyiség védelmére, ha az adott tényállásra a konkrét, nevesített személyiségi jogok egyike se alkalmazható. Ezzel a szabályozással a törvény feloldja az 1959-es Ptk.-ban meglevő ellentmondást, amelyben az emberi méltóság joga csak egy példálózó felsorolásában, mintegy a személyiség egyik szegmentjeként nevesített személyiségi jog jelent meg. Az új Polgári Törvénykönyv az emberi méltóság pozícióját a generálklauzula anyajogi szabályával jelentősen megerősíti, és ez a pozíció egyúttal kifejezi azt is, hogy a Kódex nemcsak az üzleti-kereskedelmi élet, tehát a vagyoni forgalom törvénykönyve, hanem legalább ilyen nyomatékka a személy – ezen belül az emberi személy – alapvető viszonyainak a kódexe is, ahogy ezt a törvény első könyvének 1.§-a a törvénykönyv hatályának deklarálásával kifejezésre is juttatja. Az, hogy a Ptk. egyúttal az emberi személy magánjogi kódexe, számos területen – például a fogyasztóvédelem, a gyengébb fél védelme, a jóerkölcsbe ütköző szerződések érvénytelensége, a jóhiszeműség és a tisztesség alapvető követelményének a kimondása körében is tetten érhető, de legpregnansabb kifejezése ennek, hogy az emberi személy legalapvetőbb viszonyait szabályozó családjogot a kódex a maga szabályrendszerébe integrálta és a törvény IV. Könyvében helyezte el.

A szocializmus viszonyai között megvalósult szeparatista törekvés, amely a polgári jog-családjog jogágszakadáshoz vezetett, ezzel a jogalkotói lépéssel „a feledés homályába” merült, ugyanakkor a Kódex a családjog szabályai között megtette azt a lépést, hogy az emberi személy kiteljesedését elsődlegesen a férfi és nő házasságához kapcsolta, és az élettársi viszonyt – se az egynemű, se a különemű élettársakét – nem fogadta el azzal egyenértékű – sőt még csak családjogi – kapcsolatnak sem. Mintha az archaikus második teremtéstörténet misztériuma rejtve áthatotta volna a törvényhozók lelkét. Az Isten látva Ádám eredeti magányosságát, a teremtés minden korábbi aktusát jónak tartva, és ki is mondva, hogy Isten látta, hogy az jó, először itt mondta ki azt, hogy nem jó. Nem jó az embernek egyedül lennie, ezért megteremtette az Asszonyt, a férfihoz illő segítőtársat, akiért a férfi elhagyja apját és anyját, feleségéhez ragaszkodik és a kettő egy test lesz. Az Isten az Asszonyt nem a földből, hanem magából az emberből formálta meg, és ez egyszerre megmagyarázza az Ember és az Asszony egymás iránti szexuális vonzódását, valamint a hozzáillő segítőtárs képét is. Az Ember méltányolja az Asszonyban kapott ajándékot. Ez végre – a Föld elé vezetett állataival szemben – csont a csontomból, hús a husomból – mondja. Asszony lesz a neve, mivel férfiből vétetett. Isten, aki tehát saját képmására férfinak és nőnek teremtette az embert, ezzel a két nemet együttesen képmásává alkotó méltósággal az egyyéválás, a házasság misztériumát, tulajdonképpen az intézményét is megteremtette, amit aztán Jézus a farizeusokkal folytatott dialógus során szentségi rangra emelt. A törvényhozó e titok által meglátta, hogy az emberi személy családban történő kiteljesedésének útja a férfi és nő házassága, amellyel nem lehet egyenrangú a pusztai élettársi kapcsolat, amely a „nem házasság” választása és amely családdá csak akkor nemesül, ha a kapcsolatból gyermek születik. A pusztai élettársi viszony azonban nem családjogi intézmény, hanem a felek nem házasságot választó szerződése, amelynek szabályozása nem is a családjog oltalmi szférája alá, hanem a szerződések jogát tartalmazó kötetmi jogi könyvre tartozik.

A Családok Védelméről szóló törvénynek a család fogalmáról alkotott rendelkezése körében „családháború” indult. A törvény eredeti szövege szerint a család a természetes személyek érzelmi és gazdasági közösségét megvalósító olyan kapcsolatrendszer, amelynek alapja egy férfi és egy nő házassága, vagy egyenesági rokon kapcsolat vagy a családba fogadó gyámság. Egyenesági rokon kapcsolat pedig leszármazással vagy örökbefogadással jön létre. Az Alkotmánybíróság – a liberális szemléletű onbudszman indítványára – megsemmisítette ezt a törvényi rendelkezést, mert a törvény által meghatározott családfogalmat túlságosan szűknek találta, hisz abba nem fér be sem a különemű, sem az egynemű élettársak kapcsolata, vagyis ezek nem alkotnak családot. Időközben az új Ptk. folyamatban levő kodifikációja során a kérdéskörben ugyancsak éles vita támadt a Szerkesztőbizottságon belül. A családjogi könyv redaktorai – bizonyos feltételek esetén – az élettársakat is a családjog oltalma alá helyezték a törvénytervezetben, vagyis az élettársi kapcsolatra is kiterjesztették a családjog védelmi szféráját. A Szerkesztőbizottságon belül ezt a törvénytervezetet opponáltam, és – bár tudtam, hogy véleményemmel egyedül maradok – azt az álláspontot fogalmaztam meg, hogy az élettársak a „nemházasságot” választják, így a házastársakkal azonos jogállásba nem kerülhetnek. Azt azonban elfogadtam, hogy ha kapcsolatukból leszármazó születik vagy kiskorú gyermeket örökbefogadnak, akkor szociológiai értelemben családdá válnak, és ettől kezdve méltóak lesznek a családjogi szabályok oltalmára. A Szerkesztőbizottság ezt az álláspontot nem respektálta, és a törvénytervezetet a többségi álláspontot megfogalmazva nyújtotta be a Kormánynak. A Parlamentben a kereszténydemokrata képviselők opponálására ebben a kérdésben, de egyáltalában a családfogalomról éles vita támadt. A vita eredményeként módosításra került az Alaptörvény, az új Ptk. Családjogi Könyve pedig az élettársakat csak abban az esetben helyezte a családjog oltalma alá, ha élettársi kapcsolatuk legalább egy éve már fennáll, és kapcsolatukból gyermek született. Ellenkező esetben az élettársak vagyoni és

személyi viszonyaira a Polgári Törvénykönyv kötelmi jogi, tehát szerződéses rendelkezései az irányadóak. Az Alaptörvény L) cikk (1) bekezdése pedig kimondja, hogy Magyarország védi a házasság intézményét, mint férfi és nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot, mint a nemzet fenntartásának alapját. A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony.

Ezzel a szabályozási konstrukcióval az új Polgári Törvénykönyv az emberi személyt e körben is a méltóságának megfelelő trónra ültette. Nekünk keresztény gondolkodóknak azért kell küzdenünk, hogy erről a trónról le ne döntse a profán világ.